

GĘŚ (149) *sb f i m*

f (148), *m* (1); *f*: *m* *RejZwierc* (16 : 1).

-ę- (127), -ą- (15), -e- (4), -a- (3).

sg N gęś (39). ◊ *G* gęsi (2). ◊ *D* gęsi (3). ◊ *A* gęś (26). ◊ *I* gęsią (3). ◊ *L* gęsi (2). ◊ *pl N* gęsi (19). ◊ *G* gęsi (23). ◊ *D* gęsióm (3); -óm (1), -(o)m (2). ◊ *A* gęsi (27). ◊ *I* gęsi(a)mi (1). ◊ *L* gęsiách (1).

Stp, Cn notuje, *Linde XVI* (jeden z tych samych przykładów) – *XVIII w.*

1. Ptak z rodziny kaczek żyjący dziko lub hodowany; anser *Murm*, *Mymer*¹, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *ocha Mącz* (147) : ya kom ya dwdzyeszthv gąszy zayąthych zeszkody nyeodbyl gwalthem kthore gnal do obori szwoyey *ZapWar* 1503 nr 1948, 1505 nr 2004, 1510 nr 2073, 1517 nr 2201 [2 r.], 1532 nr 2472, 1534 nr 2545; *BierEz* K2; Anser utrunque sexum sub articulo hic comprehendit, Eyn ganfz Gąfior albo gęsz. *Murm* 83; *Mymer*¹ 24v; Tedy piy mořzcz á iedz gęs warzoną. *FalZioł* V 48v, +7a, IV 7d, 18b; *BielŻyw* 48 [2 r.]; Dobre pierze nie zła też gęś A co sie wpiecze vkęś *RejRozpr* D2, B [2 r.], Bv, B3v, D4; Zeznał yfch [...] wczora wyeczor řchlyewyka dwoye gąfzi a v řczepana řfřfchczioro albo wyączy nyewye wyelye vkradł *LibMal* 1546/ 109v, 1544/81, 1545/98, 1546/09v, 110, 1553/173v (10); *RejKup* k3; *RejWiz* 102; *UstPraw* D3v; Zyd sie tego dowiedział/ więc złoty czyrwony/ Włożył/ y wnet mu pořłał/ do gęsi pieczoney. *RejFig* Dd4; A niechay narodowie wřdy pořtronni znáią/ Iř POLACY nie Gęsi/ iř fwoy ięzyk máią. *RejFig* Ee4, Dd5v [3 r.]; *RejZwierz* 102v, 129v; *Mozelz* zyelcz dobrą pieczenia/ Abo y gęsz nadzyewaną. *Goski* A14; mam prze was wino dobre/ y gęś tłuřtą *OrzRozm* Lv, L2 [2 r.], Qv [3 r.], S3, V3v; *Pioro* ná przek przes nos wetknione yáko gęřióm czinią. *Mącz* 388b, 11a, 142c, 155a, 258d, 329b, 399b; *OrzQuin* B3 [2 r.]; *Wątrobká* młodey gęsi dobra *SienLek* 9, 7, 43v, 123, 247, XV; á mály to kořzt/ trawki nářiekác/ vkropkiem gorącym ią odmiękczyć/ otrąbkámi pořypác/ to sie ták thym dobrze pan młody gęś vchowa iáko owřem *RejZwierc* 109, 59, 107v, 190v; *BielSpr* 70v; *BielSen* 6; Nie káždágo/ iáko więřz/ z Bázánta być moře/ Rychléy Kozlá wřdy człowiek álbo Gęś przemoře. *PudřFr* 12; *Calep* 73b; *Kury* sie lęgå cály rok/ [...] Gęsi iedno raz/ ále dobrze. *GostGosp* 110, 108, 110, 120 [2 r.], 167; *CiekPotr* 42; *KlonFlis* Cv.

Tłumaczenie czeskiego nazwiska „Hus” (1): Tá k iáko y o onym męžu řwięty m o Ianie Hufie powiedáli/ czo sie Polřkim ięzykiem Gęřią wykřáda/ iř mowřł gdy gi trácř miano *RejAp* 94.

W pořłázeniach szeregowych (32): Eřop ná targ sie pořpieřzyřł/ Kur y gęsi kořz nákupiřł *BierEz* C4v; *FalZioł* V 63v; Temu day gęř/ temu kokořz *RejRozpr* D4v; *UstPraw* D2v; Miedzy ptaki widřielřmy Gořębie/ Kácřki/ Gęři/ więřřze niř v nas *BielKron* 441 v, 401v, 444; *Mącz* 260d; *SienLek* 6v, 7; *RejZwierc* 27v, 245v, Aaav; *CzechRozm* 130v; *ZapKořcier* 1583/54; Vrřędnik ná Páńřki przyřzd ma mieć chleb chędogi/ [...] kářłuny w klatkách tłuřte/ gęři/ kury/ drwá řuche řońřkie *GostGosp* 24; Pan ktory chce dobrze żyć/ ma mieć Myřliwcá ná kuropátwę/ řietrzewiá/ řorawiá/ gęř/ y ná inřzego ptaká ku żywnořci naleřącego *GostGosp* 152, 16, 40, 70, 72, 108 [2 r.] (11); *SarnStat* 303, 901, 903; *PaxLiz* B2v; Bowiem Lis iuř řię chorym, iuř řię martwym křádzie: Iedná k to czyni kurom y gęřiom ná zdrádzie. *KlonWor* **5, 25.

W porównaniach (17): Zařz tákich nie widamy co sie ořeniáią/ Iáko gęři ná wiořnę ták sie odmieniáią. *RejWiz* 56v, 39; *RejFig* Ee2v; *Palmipes*, *Přáskonogi* yáko by gęř. *Mącz* 274a, 146a [2 r.];

Leż ząwždy chodzi by Gęś ofzemłána/ A prawdá iáko krolewná vbrána. *RejZwierc* 216, 20, 142, 146, 157 [2 r.], 218, 246v, 250; *ReszPrz* 67; *Calep* 456b.

Tytuł (prawdopodobnie zaginiony utwór M. Reja) (1): Pifał też dla dobrych towarzyszyow diálogi rozliczne/ Kołterę s pijánicą/ [...] Gęś s Kurem. *RejZwierc* Aaav.

W charakterystycznych połączeniach: gęś młoda (2), nadziejana (2), pieczona (2), tłusta (5), warzona; nadziác.

Przysłowie: na dzień Świętego Marciná lepłza gęś/ niżli żwierzyná. *OrzRozm* Lv.

Zwroty: »gęgać, klektać jako(by) gęś« [szyk zmienny] (3 : 1): Glacito, Gęgam yáko by gęś. *Mącz* 146a, 146a; Iáko Wilk wyie iáko cielę ryczy/ Iáko Gęś klekce iáko Swiniá kwiczy. *RejZwierc* 218; *Calep* 456b.

»gęsi paść« (2): *ZapWar* 1529 nr 2352; I knafflik írebrni thefz mu vkradł od íuknye. Alye gi thefz zgubill gąłfi paffacz *LibMal* 1547/127.

»skubać (a. skuść) gęś; gęś oskubiona« [szyk zmienny] (2; 2): Wezmi kota tłústego á odrzy gi/ wlož tak czákiem w gęś ofkubioná *FalZioł* V 112; *RejKup* d2v; Wolę też íkuść z drugiem i Gęś á łupić Owcę. *RejZwierc* 245v, 157.

»gęś tuczyć« (1): Offae etiam, Ciáfto którym kury álbo gęsy tuczą. *Mącz* 260d.

Wyrażenie: »gęsi stado« [szyk 1 : 1] (2): *GostGosp* 120; Czáfem przepłynie rzekę bydlę rádo/ Czáfem zá wodę leći gęsi ítádo/ Trzebá zbłákáną przegnác trzodę onę/ Ná tę tu ítronę. *KlonFlis* C3.

Zestawienia: »gęś domowa« = *anser domesticus* L. (*Rost*) [szyk 1 : 1] (2): *FalZioł* IV 18b; Widział też w they tám ziemi dofyć ptakow náłzym podobnych/ zwłáfzczá páwy/ ćietrzewie ízpaki: y domowe/ kácżki/ gęsi/ y drugich wiele. *BielKron* 444.

»dzika gęś« = *anser segetum* *Becht.* (*Rost*) [szyk 2 : 1] (3): Dzika gęś tak długo trwa iż też nos włythek íobie aż do íamych oczu przegryza á mieniá iż do piáci íet lath żywa może być. *FalZioł* IV 18b, IV 18b; Gąłká/ błáznuy ty przedsię: imię twé nie zginie/ Póki dzika/ y íwoyłka gęś ná świećie íłynie. *KochFr* 131.

»polna gęś« (1): Ofstatek zimy począwłzy około Gromnic aż blisko ku Wielkiej noci ítále zima połtoi/ tak nam polna gęś w dzień íwię. Marcina na grzbiecie íwym pokazowała. *LudWieś* B.

W przen (2) : Iákoż potym y ták íe sftáło/ íiá Lábeciow było náftáło po tey niewinney gęsi/ gdyż wftáwicznie náftawáią ktorzy krzyczą á wołáią iáko Lábecie opowiedáiąc á obwoływáiąc tę prawdę Páńfką *RejAp* 94v, 94.

a. *Wykuta z metalu* (1) : Záfiesmy/ á ná grobie gęś twárdo kowáną: A to żeby mógl każdy/ kto tędy pobeży/ Domyślic íię zárázem/ że tu gąłká leży. *KochFr* 130.

2. [*Dachowka półokrągło wygięta, układana na szczyt dachu (dziś „gąsior”*): Item eidem a vectura 3 1/2 saxag- [enarum] tegularum culminarium alias geszy anno 1534 solutarum mrc. – gr. 24 den. – *RachBudZam* 73.]

3. *Zestawienie w funkcji nazwy botanicznej:* »gęś drzewiana« (2) : Pífze Silwius/ iż w Szkociei íą drzewá máiąc owoc ná wyobráżenie pthaká/ nád wodą roftą/ kthorykolwiek z drzewá w wodę wpádnie czáfu podobnego/ ożywa/ y w ptaká íe obraca żywego/ zową gęś drzewiáną/ roście tho drzewo ná wyípie Pomony nie dáleko íeft od Szkociei ku pułnocy. *BielKron* 277, 277 marg.

Cf **GĘGA, GĘSIOPAS**

AL